

EL MUSEU PEDAGÒGIC DE CASTELLÓ

**“EL MUSEU PEDAGÒGIC DE CASTELLÓ:
UN ESPAI POLIÈDRIC PER A RECUPERAR
LA MEMÒRIA ESCOLAR I IMPULSAR LA
FORMACIÓ”**

Eva Terol Trenzano.
És periodista i treballa com a editora digital en À Punt Mèdia.

És periodista i treballa com a editora digital en À Punt Mèdia.

Horitzontal, inclúsiu i enxarxat. Provocador i performatiu. Allunyat del concepte de museu tradicional, entés com a contenidor cultural estàtic. Consagrat com a espai de recuperació i dignificació de la memòria escolar, però també com a context de formació i aprenentatge a través de l'art i el patrimoni. Fill llargament desitjat d'un grapat d'homes i dones lligats als estudis d'Educació, actualment tutelat pel Programa d'Extensió Universitària PEU-UJI. Són les credencials del Museu Pedagògic de Castelló

(MPdC), una iniciativa que s'ha proposat ressucitar l'esperit dels museus pedagògics tal com els va visionar Bartolomé Cossío a finals del segle XIX, és a dir, com a viviers d'innovació des d'on repensar l'educació. Mentre escampa la seua sigil·losa llavor, el MPdC reivindica la Universitat com un recurs públic al servei del territori, els pobles i la gent. I ho fa interpel·lant la ciutadania amb projectes com Escoles de Masos, Nou Atles Il·lustrat o el Laboratori Didàctic de l'antiga Escola Normal de Castelló.

Són vora les cinc de la vesprada d'un dimecres de febrer de cel fosc. L'aire és fred i humit quan caminem pel campus de la Universitat Jaume I de Castelló en direcció a la Facultat de Ciències Humanes i Socials (FCHS), on es formen les futures i els futurs mestres. L'hivern, aquest hivern bèl·lic i postpandèmic, continua sentint-se en la pell quan baixem al subsòl de l'edifici i travessem una porta roja amb un discret cartell on es llig: Museu Pedagògic de Castelló (MPdC).

Al voltant de tres grans taules reaprofitades i un ordinador portàtil, cinc persones enraonen, berenen, intercanvien opinions, riuen i prenen decisions. N'hi ha de joves i de grans. Algunes sumen milers d'hores de classe impartides. Altres continuen rebent formació unes plantes més amunt. I una cinquena s'adscriu professionalment a allò que es coneix com a personal administratiu i de serveis.

Dimecres és el dia en què se solen trobar i, sovint, a la reunió acudeixen també altres mestres, professores i professors jubilats o en actiu, així com alguna gent inquieta vinculada a col·lectius culturals i/o educatius de Castelló de la Plana. Integren un equip, de dimensions variables, que impulsa el MPdC des d'un compromís personal: ningú no cobra res ni aspira a obtenir cap reconeixement. Al capdavant del projecte, com a director acadèmic, es troba el professor de l'Àrea de Teoria i Història de l'Educació Joan Traver i com a director tècnic, Albert López, coordinador del SASC (Servei d'Activitats Socio-culturals, integrat en el Vicerectorat de Cultura i Relacions Institucionals), de qui el museu depén des del 2019.

Aquest dimecres de febrer el tema que els reclama és la nova web del MPdC, en què treballen des de fa unes setmanes Mark Lapiedra i Mar Ronchera. Mark és estudiant de quart del Grau de Mestre/a en Educació Primària. No havia sentit mai parlar del MPdC, fins que el passat desembre va sol·licitar una beca per col·laborar-hi. “Quan vaig arribar no entenia massa bé què es feia ací baix. Jo esperava que em digueren què havia de fer, però no, ells volien que jo els proposara què volia fer”, diu amb gest d’estranyesa. “La manera de treballar és molt horitzontal.

Després de formar-se com a mestra d’Educació Infantil en la Universitat de València, Mar Ronchera va cursar el màster de Psicopedagogia en l’UJI i allò, diu, va marcar un abans i un després en la seua vida. De la mà de professores com Auxiliadora Sales o Glòria Jové va descobrir la potencialitat de l’art com a ferramenta educativa i inclusiva i ara ha convertit aquest triangle - art-pedagogia-inclusió- en el nucli de la seua tesi doctoral. “Els estudiants de doctorat se’n van al seu despatx i jo me’n vinc ací baix, a aquest soterrani”, conta amb un somriure feliç. “Açò per a mi és un espai de trobada que permet el diàleg. El MPdC pretén ser eixe ambient d’aprenentatge on viure la inclusió. No es tracta només de fer una exposició d’obres inclusives.

Eixes obres han de donar peu a nous diàlegs. Quan fas una obra comprensible per a totes les persones, les estàs incloent. Estàs ensenyant als futurs mestres a fer activitats amb aquest enfocament inclusiu”, explica.

En els últims mesos, Mar ha dissenyat el cartell de l'exposició “L'Escola Normal del Magisteri Primari de Castelló de la Plana durant la II República (1931-1938)” i Mark s'ha dedicat a posar ordre entre els arxius del MPdC. Ara, els dos joves pensen junts com explicar i visibilitzar la tasca que desenvolupa el MPdC, molt desconeguda en el mateix entorn universitari. “Estem descobrint el valor dels materials que es guarden ací i com molt d'ells poden contemporitzar-se” apunta Mar. “Una part del professorat no veu el vincle entre l'educació i l'art, i la potència que tenen junts. El MPdC vol mostrar eixe vincle i, sobretot, agitar la idea de museu com un espai estàtic”.

En el cau del soterrani

El soterrani des d'on parlen Mar i Mark és com un búnquer immens, un cau humit i amb poca llum on conviuen, amb un cert orde, objectes escolars de tota classe, els més antics, amb més d'un segle de vida. Hi ha prestatgeries atapeïdes d'arxivadors, diapositives i llenços pintats per mans adoles-

cents; mapes físics i polítics de diferents èpoques; fòssils, làmines i maquetes zoològiques i vegetals; torsos anatòmics i microscopis dels temps de Ramón y Cajal; equips d'òptica i projectors; màquines de cosir i d'escriure; papers i més papers, impremtes d'allò més rudimentàries, com les famoses "coques" i llibres de lloms desgastats i tapes descolorides.

Del baix sostre pengen cartells que delimiten i identifiquen les estances en què està subdividit aquest gran contenidor. A l'entrada, trobem la zona de treball del MPdC, just al costat de la recreació d'una vella escoleta, amb els pupitres, la taula de la mestra o el mestre, l'encerat, un mapa de la península Ibèrica engroguit i un cridaner model anatòmic de mida humana.

Hi ha l'espai de la Fundació "Càtedra Enric Soler i Godes", els dominis on el mestre jubilat Hermini Segarra, activista pioner del Moviment de Renovació Pedagògica (MRP) de Castelló, ordena amb paciència muntanyes de documents, molt d'ells fotocòpies gràcies a les quals, nombroses generacions de xiquetes i xiquets van aprendre valencià, matemàtiques i socials en els anys 80. "Nosaltres ens consideràvem investigadors del currículum", diu amb una remor de nostàlgia. "Amb el poquet valencià que sabíem, perquè estava pro-

hibit, treballàvem, investigàvem i ens ajudàvem. Tot era autoaprenentatge, però ho fèiem per l'escola. No teníem ordinadors, ni fotocopiadores, ni tìpex. Ara em dedique a recollir materials d'institucions i projectes que han marcat les escoles de Castelló, com el Col·lectiu d'Ensenyants de la Plana, el Projecte de Reforma del Cicle Superior de l'EGB o el mateix MRP. Hi ha moltes coses repetides, fetes a mà, propostes de treball, de pràctiques, guies d'eixides al camp. M'agradaria que es digitalitzaren, perquè els mestres que s'estan formant les pogueren utilitzar", diu Hermini. I les seues paraules sonen com un prec.

Just enfront d'on aquest mestre vocacional passa llargues hores cada setmana, centenars de llenços d'idèntica mida amaguen una història que ell narra amb goig evident. "En són 1.200, pintats per estudiants d'institut en la classe de dibuix de Ferran Morell", desvela. "La seua manera de treballar era debatre un tema i després plasmar-ho en el quadre. No obligava els alumnes a pintar ni volia convertir-los en artistes. Cap dels quadres està signat. Amb aquesta metodologia, Morell va crear l'Equipo Hoz, que tenia el compromís de no vendre les obres, ni separar-les. A mi em sembla impressionant la seua capacitat d'entusiasmar l'alumnat. Això és educar", afirma Hermini. "La part plàstica jo la deixo per als plàstics, però la pedagògica, m'agradaria recuperar-la, i crec que aquest home es mereix una exposició i un reconeixement", sentència amb to salomònic.

No molt lluny, hi ha un altre racó del soterrani reservat a l'art, la creativitat i el reciclatge. És la seu de Recreacas-Centre de Reciclatge Creatiu de Castelló, darrere del qual es troba Empar Martell, mestra d'infantil, membre del col·lectiu del MRP Bufanúvols i entusiasta de l'enfocament educatiu de Loris Malaguzzi. "Així com en altres institucions ens diuen *"què bonic això que feu"*, però no acaben d'entendre el projecte, ací es va comprendre de seguida i ens van acollir", explica amb veu cadenciosa entre prestatges on s'exhibeixen acolorits materials de plàstic, de fusta, de ceràmica, de tela. Hi ha restes de cortines, de marcs, de parquet, a l'espera d'una segona vida. "Els recollim de tendes i fàbriques, abans que els tiren. La idea és allargar la vida dels materials i donar-los una dignitat: semblen de rebuig, però no ho són. No cal comprar tant. Els guardem perquè els mestres puguin utilitzar-los

dins les aules i, a banda del préstec a les escoles, també fem tallers i volem fer partícips als iaies i iaies, al món de l'art, a les famílies i als estudiants. Al final, els estàs donant un missatge de sostenibilitat, de creativitat i d'art", assenyala Martell.

El Laboratori Didàctic de l'antiga Escola Normal de Castelló

Gran part de la col·lecció de recursos didàctics que dormen en el soterrani del MPdC, prové de l'Escola Normal de Magisteri de Castelló, fundada l'any 1900 com a Escola Femenina a l'antic convent de les monges clarisses del carrer Major. La Normal, com era i és coneguda, s'ubicaria en diferents emplaçaments al llarg del segle XX, entre ells, l'Institut Francesc Ribalta (1917-1960) i l'edifici de les Escoles del Magisteri del carrer Herrero (1960-1992). El 1991, amb la Universitat Jaume I acabada de nàixer, el fons patrimonial de la Normal va ser dipositat en un magatzem del Campus de Borriol, on va acumular pols durant més d'una dècada. El 2002, en inaugurar-se la Facultat de Ciències Humanes i Socials (FCHC), el fons va ser novament traslladat a l'edifici que acolliria els estudis de mestre i on l'Escola de Magisteri es va integrar com a departament d'Educació.

De preparar i etiquetar els materials, tant de l'àmbit científic com d'humanitats, per a aquesta nova -i caòtica- mudança, es va encarregar Carmen Emo, la primera tècnica de laboratori d'aquest macrodepartament que el 2018 acabaria dividint-se en dos. Formada com a mestra, Emo és la persona que millor coneix aquest llegat. "Tots els materials han passat per les meues mans, els que estan emmagatzemats ací i els que encara s'utilitzen, com alguns microscopis. Crec que és la nostra obligació que açò no es perda", afirma

amb determinació. "Van desaparèixer moltes coses, massa", lamenta, mentre rememora l'espoli que van patir molts d'aquests objectes, que van ser

d'ús quotidià en les escoles durant dècades. Així, els materials de Didàctica de les Ciències Experimentals - Física, Química, Biologia o Geologia- van aterrar en un lloc tancat i això va significar la seua salvació. En canvi, els de Didàctica de les Ciències Socials -Llengua o Geografia i Història- van córrer pitjor sort i van acabar en aquest soterrani, que “va funcionar com un traster on es guardava tot i on entrava tot el món fins, des que es va inaugurar la facultat fins a l'any 2014. I això que l'arquitecte de la universitat, Pepe Pitarch, ja va pensar aquest espai com a seu del MPdC”.

La presa de consciència sobre el valor d'aquest conjunt de peces disseminades i el seu reconeixement com a fons museístic ha anat arribant a poc a poc. Avui el sentiment que aquest patrimoni s'ha de conservar és unànim entre els membres de l'equip que impulsa el MPdC, però alguns d'ells, com Sergi Selma, volen, a més a més, que aquestes peces “circulen per les escoles del país. No volem que es queden aquí. Han de tenir vida i és l'estudiantat qui els ha de donar ús”.

Procedent del departament de Pedagogia, Selma és l'impulsor del Laboratori Didàctic, un projecte del MPdC que aposta per incorporar el llegat de la Normal, així com altres materials cedits o donats al museu, en la formació inicial dels mestres. L'objectiu, que descobrisquen com una làmina de biologia, amb una determinada estètica, o un atlas del segle XX, són recursos educatius perfectament aprofitables avui en dia.

“Quan tu portes a l'aula una secció anatòmica d'un crustaci, tens davant una maqueta, no una imatge en la pantalla d'un ordinador. La imatge no et permet indagar, mentre que el contacte directe, sí. Obri la porta a la curiositat, no d'un sol estudiant sinó de totes i tots. Pot generar multitud d'idees i al mateix temps, estàs recuperant un element patrimonial”, explica Selma. “Volem que l'estudiantat conega aquestes peces i es plantege què faria amb elles en les aules. Hem de formar els mestres perquè quan vagen a un poble siguin mestres del patrimoni i del territori”.

Mentre s'habiliten els espais que faran possibles aquestes experiències, des del MPdC treballen en l'elaboració d'un inventari dels recursos disponibles,

un catàleg de consulta per a l'estudiantat, així com en la restauració i conservació "no de les més peces més singulars o especials", insisteix Selma, sinó "les que considerem més valuoses per a les dinàmiques de treball".

"Jo he posat el nom a objectes que van des d'instruments científics als herbaris de les nostres iaies", conta Concha Calvo, professora durant molts anys de Didàctiques de les Ciències Experimentals. "Des d'abans de jubilar-me, el 2019, que estic elaborant fitxes on indiquem l'època en què es van comprar, per a què servien, el fabricant, l'estat de conservació, etc. Braç a braç amb Carmen Emo i Manolo Rosas, estem identificant i classificant el material perquè els alumnes puguin fer treballs de fi de grau i desenvolupar investigacions".

Restaurar un patrimoni del segle XX, per a formar mestres del segle XXI

"Quasi tot és de principis del segle XX fins als anys 50", apunta la restauradora i conservadora Elvira Safont, que des de fa quatre anys es dedica a recompondre l'herència de la Normal i aturar el procés de degradació que estava patint. "Els materials que trobem ací són únics", diu amb orgull. "Abans d'algunes intervencions he hagut de fer recerca i no he trobat que altres institucions, altres universitats, tinguen coses que nosaltres sí que tenim. O no ho ensenyen o no ho tenen", afegeix resolutive.

Per a Safont, la col·lecció de l'antiga escola de Magisteri guarda autèntiques joies, entre les quals destaca els models anatòmics de guix pintats a mà, unes diapositives de vidre i uns mapes d'Espanya i Portugal fets amb brea "un material com arpillera, com tela de sac, amb un tacte semblant al d'un pneumàtic. Són negres per poder escriure i esborrar i encara queden restes de guix que marquen els últims moviments del bàndol franquista acostant-se a València. Evidentment, aquestes restes les hem conservat", subratlla, remarcant el seu valor històric, així com la premissa ètica de fer visibles les reposicions.

Safont no amaga el plaer de treballar amb objectes del segle XX que són "una raresa", des d'un puzzle fet a mà de les províncies d'Espanya fins a la maqueta d'una perca. "Estem parlant d'objectes que poden tindre més de cent anys, que s'han usat molt i tenen eixa fragilitat del pas del temps. Açò té molt d'arqueologia, són les coses amb què han après els nostres avantpassats".

Una part d'aquest valuós patrimoni compta amb un embalatge que a més de protegir-lo de les inhòspites condicions ambientals del soterrani, facilita la seua mobilitat, una condició que forma part de l'ADN del projecte del MPdC, com anotava Sergi Selma.

Així, moltes de les últimes peces restaurades per Safont han abandonat recentment la foscor per exhibir-se en el Menador Espai Cultural, al centre de la capital de la Plana. La petita sala de l'antic edifici d'Hisenda cedida al MPdC és la cara B del soterrani i el segon espai vital sobre el qual s'articula el museu, on entra la llum i el públic. L'última mostra que ha acollit és "L'Escola Normal del Magisteri Primari de Castelló de la Plana durant la II República (1931-1938)", coordinada per Carmen Emo. Ella nega cap protagonisme, però els seus companys celebren, com un fet insòlit que, per primera vegada, la direcció d'un projecte de recerca de la universitat haja estat en mans d'una PAS.

"La República dóna un grau de professionalització als mestres que no havien tingut abans. Per primera vegada, són titulats universitaris. Abans anaven a escoles elementals i els que volien ser mestres superiors havien d'anar a

València". L'explicació la brinda Manolo Rosas, degà de la FCHS des de la seua fundació, el 2002 fins al 2006, mentre passem entre grans bàners que repassen què va significar el Pla de Magisteri de 1931 o qui va ser Rafael Balaguer, director de la Normal entre 1932 i 1938.

"A Castelló tot el món estudiava Magisteri", intervé la professora jubilada Concha Calvo, que ens acompanya en la visita. "Abans de l'UJI, aquesta era l'única carrera que hi havia i el nivell era altíssim. Tenies en classe a futurs enginyers, futurs metges, que com no podien pagar-se uns estudis fora d'ací, estudiaven per a mestres i quan tenia una feina i un sou, ja feien una altra carrera", rememora.

De la "prehistòria" del MPdC al present

El curs 2000- 2001, en complir-se el primer centenari dels estudis de mestre a Castelló,

Rosas, aleshores secretari de la FCHS, impulsa en companyia d'alguns professors del departament d'Educació un seguit d'actes de commemoració, entre ells una gran exposició a la seu de la Fundació Dávalos Flecher. És en aquest moment, assegura, quan renaix la vella idea d'impulsar un museu pedagògic, però ara des de la institució universitària, amb l'objectiu de conservar i fer valdre el patrimoni material de la Normal. "La idea es presenta a tots els rectors, que no diuen que no, però tampoc diuen un sí clar. No veuen un interès prioritari, especialment a partir de 2008 amb els problemes financers que produeix la crisi econòmica", declara Rosas.

L'actual director acadèmic del MPdC, Joan Traver recorda que Rosas "ens va cridar als professors i professores de l'Àrea de Teoria i Història de l'Educació perquè ens vincularem a la proposta. En aquell moment es pensava en un museu molt lligat a l'escola de Magisteri. Manolo ens informava i la gent del departament seguíem l'evolució del tema amb interès. Eren els temps dels grans esdeveniments, les grans obres públiques, i algun polític degué pensar que aquí tocava un gran museu, del qual formarien part la Diputació, l'Ajuntament de Castelló i l'UJI. Al final, entre si em pose de perfil en la foto, em pose de cara o de costat, no es va fer res", rebla.

El 2014, però, les coses canvien. L'entrada de Joan Traver a l'equip deganal de la FCHS, juntament amb altres companyes i companys del grup de recerca MEICRI (Millora educativa i ciutadania crítica), com Auxiliadora Sales, li dóna una nova embranzida al projecte, que reviscola després de quasi tretze anys dormint en els calaixos. “Ens plantegem relançar-lo com un deute cap a l'escola de Magisteri i ens plantegem fer-ho amb humilitat, oblidant-nos dels grans fastos, fent camí a poquet a poquet des del departament d'Educació”, apunta Traver.

Una de les prioritats és disposar d'un espai de treball propi. Així, restringir l'accés al soterrani i buidar-lo de tot el que no guardava cap lligam amb el MPdC, serà una de les primeres xicotetes victòries d'aquest nou moment. Una altra serà la incorporació de col·laboradors de dins i fora de la Universitat, començant pel professorat del departament d'Educació, d'altres departaments i facultats, i algun PAS també. “Des de les connexions més properes, convidem a sumar-se al projecte als col·lectius, associacions i totes les persones interessades en el patrimoni educatiu i la innovació pedagògica a través de l'art, i comencen a generar una xarxa”, detalla Traver.

Durant els quatre anys següents, la FCHS assignarà una xicoteta partida econòmica al MPdC, el que permetrà, entre altres coses, comprar un ordinador amb el qual començar un nou inventari i sufragar els primers treballs de restauració. També es produirà en aquest temps la cessió de la sala del Menador i s'organitzaran les primeres exposicions. L'estiu del 2018, amb l'eixida de Traver de l'equip deganal, però, el suport financer per part de la facultat desapareix i passarà més d'un any abans que el museu s'integre en el Vicerectorat de Cultura i Relacions Institucionals, dins del SASC (Servei d'Activitats Socioculturals) i a través del PEU (Programa d'Extensió Universitària), de qui depén actualment.

Reactivar l'antiga comissió del MPdC, amb persones vinculades des de sempre al projecte, és una altra de les prioritats del nou equip. "De vegades les seues idees xocaven amb les nostres", afirma Joan Traver. "Ells tenien una visió més historicista del museu, nosaltres, sobretot els que veníem del MEICRI, volíem anar més enllà. Al final, el que estem veient es que podem conviure, perquè en el museu cap tot. Té cabuda el llegat de l'escola de Magisteri, la mirada històrica, la necessitat de fer justícia sobre les zones fosques, invisibilitzades de la nostra pròpia història. I té cabuda la innovació pedagògica, una idea més provocativa i performativa del museu, pensat com un espai per a la interpel·lació, no sols històrica, sinó del present i del futur; com un espai travessat pel món de l'art i del patrimoni, obert a la participació de qualsevol sector; un espai de totes i tots, que no siga dels acadèmics i que utilitze els recursos públics de la universitat per a recolzar projectes de les terres de Castelló, siguen d'on siguin", explicita l'actual director acadèmic del MPdC.

Recuperar l'esperit de Bartolomé Cossío

A la definició d'aquest model de museu pedagògic, menys escolar i més dinàmic i territorial, s'arribarà en els primers anys d'aquesta nova etapa, quan Joan Traver i altres col·laboradors com Tomàs Segarra, Miquel Ortells, José Caño, David Porcar o Mar Ronchera participen en diversos tallers de formació i entren en contacte amb la professora Glòria Jové.

Jové, amb una visió de l'activitat museística en els antípodes del concepte tradicional del museu com a contenidor cultural, és la responsable del Museu Pedagògic de la Universitat de Lleida, que ella defineix com "una única obra d'art contemporània, consistent en una frase de Luís Camnitzer pintada en una paret: *El museu és una escola. L'artista aprén a comunicar-se. El públic a fer connexions*. No tenim cap espai. Fem exposicions en diferents museus, amb materials que fan a les escoles, i cadascuna d'aquestes exposicions és diferent", explica en una amena conversa per Skype.

Jové fa veure de seguida a l'equip del MPdC que el projecte que tenen al cap connecta molt bé amb l'esperit del pedagog i historiador de l'art Bartolomé Cossío, primer i únic director del Museo Pedagógico Nacional, creat per la Institución Libre de Enseñanza el 1883 a Madrid. "*Le llamé museo porque no se me ocurrió otro nombre, pero no era un museo para los niños, era un museo para la formación del profesorado*", conta Jové que va dir Cossío, ideòleg també de les Colònies Escolars i un altre important organisme educatiu: la "Junta para la Ampliación de estudios".

"Tenim la idea que tot va començar amb la República, però una explosió educativa i cultural com la que es va produir no s'improvisa", continua Jové. "En realitat, totes les innovacions educatives de la II República vénen de les més de 2.000 persones que eixa "Junta para la Ampliación de estudios" va becar des de 1906, perquè viatjaren a l'estranger i importaren allò que s'estava fent. Però a més, durant eixe temps s'aprova un decret que estableix que cada escola normal tindrà un museu pedagògic. Això no es compleix, però sí que es destina una partida pressupostària de 100.000 pessetes, que eren moltíssims diners, perquè les escoles normals i els instituts de secundària puguen comprar materials i fer els seus museus pedagògics. Els materials didàctics de l'Institut Ribalta, que són una meravella, o el fons de l'Escola Normal de Castelló, tot ve d'aquesta partida, que es va reeditar durant tres anys. Aquesta política educativa estava tota lligada al Museo Pedagógico Nacional de Cossío, que n'era la nau insígnia", remata Jové.

Aquesta part de la història, molt poc contada, dóna versemblança al relat que situa els orígens de l'actual MPdC en l'any 1926, quan la mestra Francisca Sorní i el mestre Ramón Ràmia porten a la Junta General de l'Associació Provincial de Mestres de Castelló la proposta de crear un museu pedagògic, una demanda que és acceptada pel president de la Junta, el també mestre, Vicent Artero.

Res de tot això passarà, com sabem, i seran molt pocs els museus pedagògics que arribaran a posar-se en marxa en temps de la República. L'any 1941, amb Cossío ja mort, la dictadura franquista clausurarà el Museo Pedagógico Nacional i hauran de passar més de quatre dècades perquè alguns professors i professores d'Història de l'Educació inicien la recuperació del seu llegat i posen en marxa nous museus pedagògics, lligats ara a les universitats, com els de Múrcia, Sevilla, Bilbao o Madrid. Per a Glòria Jové, "la feina d'aquesta gent és molt important, perquè guarden, inventarien, classifiquen i ordenen tots els materials, però sovint ho fan des d'una visió historicista i lligada al museu com a contenidor, conservador i expositor de material i de recerques, fet que traeix en part l'esperit de Bartolomé Cossío en la seua concepció del Museo Pedagógico Nacional", adverteix.

Nou Atles Il·lustrat: reflexionar des de l'art sobre el fet educatiu

"Quan conec a Joan, ell volia tirar endavant el museu i no sabia com. No era un museu tancat, l'estaven definint. Un dels punts forts que tenia era el treball en xarxa i la connexió amb el territori, mentre que fluïxjava en l'ús del museu com a context educatiu, per la falta de connexió entre el professorat i el MPdC", explica la professora lleidatana. De la voluntat d'unir fortaleeses i debilitats naix *Nou Atles Il·lustrat*, una exposició comissariada el 2018 per la mateixa Jové i Quim Bonastra que aprofitava i contemporitzava el fons patrimonial del MPdC, i en especial els mapes heretats de l'Escola Normal, per a problematitzar la realitat educativa actual.

La proposta, trencadora en molts sentits, era plural en els espais, els continguts i les visions sobre l'aprenentatge, i es va plantejar simultàniament en el vestíbul de la Facultat de Ciències Humanes i Socials, l'Àgora de la UJI, la Biblioteca, el Menador i el Museu de Belles Arts de Castelló. Es va convidar a participar a diversos artistes, entre ells el mallorquí Damià Vives, que va realitzar la caràtula que anunciava la mostra. *Cartografia en moviment* era el dibuix d'un recorregut en cotxe entre els diferents espais expositius, creuant Castelló de la Plana d'oest a est. "Això ja et dóna la idea de mobilitat, de nomadisme, de desplaçament. Estàs trencant amb la idea del museu com a espai tancat, estàtic", diu amb una rialla generosa Jové. "Segur que Cossío estaria molt content de veure que el seu material transita".

José Caño, tècnic del departament didàctic del Museu de Belles Arts de Castelló i membre del MPdC, recorda com en aquest centre museístic de la Generalitat i la Diputació *Nou Atles Il·lustrat* va posar cara a cara algunes obres de l'exposició permanent amb peces procedents del fons del MPdC. Així, *Laparatomia* (1898) del pintor Vicent Castell, que mostra una cirurgia practicada pel ginecòleg Manuel Candela va dialogar amb l'home clàstic de la Normal, amb tots els òrgans a la vista. Diverses maquetes geològiques s'exposaren com una natural prolongació de *Fragments de naturalesa* (1999-2001) de Josep Biot Molins, que reproduïx el tronc ple de nucs i de vida d'una olivera. I una rèplica d'un dels gots de Vicarello, on hi ha inscrit l'itinerari i les etapes entre Cadis i Roma, va estar acompanyat durant uns mesos d'un mapa polític d'Espanya, un traçat amb cintes adhesives de color a terra i un ordinador amb l'aplicació Google Maps.

"Vam fer intervencions precioses", recorda Jové. "Allò va ser bestial. Van arribar a retirar obra del museu per posar la nostra! Aquesta escultura sembla que no dialoga massa, doncs la llevem!", relata divertida. "Al MPdC són tots *profes de Pedagogia*", diu Caño, abaixant la veu i fent com si ningú l'escoltara. "Jo sóc de Belles Arts, sóc més pràctic. Em dedique a l'educació des de l'art, però col·labore amb ells en tot el que puc".

Les Escoles de Masos: memòria viva del territori

Si *Nou Atlas Il·lustrat* enviava el missatge que “el museu és la ciutat”, en paraules de Jové, *Cartografies nòmades, la mobilització del coneixement* reforçaria aquesta vocació de nomadisme del MPdC per arribar a tot el territori. “Aquesta universitat s’ha entès sempre com una universitat dels pobles i a través del Programa d’Extensió Universitària (PEU) està compromesa amb el desenvolupament rural i la recuperació del patrimoni. Aquestes idees, el MPdC les abraça per complet”, apunta Tomàs Segarra, coordinador d’aquest extraordinari projecte que ha permès elaborar un mapa, disponible tant en un suport físic com via Google Maps que ubica les escoles dels masos de totes les comarques castellonenques.

“A les comarques de Castelló, hi ha llocs on l’escola va tardar molt a arribar. Pobles com Llocena, Culla o les Coves de Vinromà, amb termes molts grans, tenien un nucli de població amb una escoleta, però també hi havia moltíssim poblament dispers. Molta gent, molts pares i mares han anat a eixes escoletes, i als masovers sempre se’ls ha tingut molt de menyspreu”, explica aquest professor associat i tècnic de Cultura de l’ajuntament de Sant Mateu (Baix Maestrat). “Pensem que és una història prou singular, que forma part del nostre patrimoni i la nostra identitat. Per això, per a dignificar la vida i el

pas per l'escola d'eixes persones naix aquest projecte".

A Llucena (l'Alcalatén) hi va haver set escoles de masos, cinc de les quals es van construir durant la II República. Cadascuna acollia al voltant de mig centenar de xiquetes i xiquets, de totes les edats. Eren mixtes i una podia estar molt a prop d'un mas, però a dues hores de distància d'un altre. I les criatures anaven i tornaven a peu cada dia, per caminets de muntanya, amb sol, pluja o neu. Ho conta, sense escatimar dosis d'emoció, Odet Moliner, professora del Departament de Pedagogia i membre de l'Associació Cultural Llucena. Aquesta doble condició l'ha convertit en el pont i l'ànima d'un vessant de *Cartografies* on ha cristal·litzat, de manera fecunda, l'aspiració del MPdC de connectar la universitat amb el territori i posar els seus recursos al servei dels pobles.

"Des de l'associació vam començar una recerca per localitzar aquestes escoles, que van estar en funcionament fins al 1968 i vam fer algunes publicacions" explica Odet Moliner.

A partir del 2016, el MPdC aprofita, recolza i amplifica el treball realitzat per l'associació i aborda el rescat de la memòria oral dels homes i dones que van anar a les escoles de Llucena. S'encarrega a Heterotopía Centre d'estudis i d'innovació per a la participació, la realització d'entrevistes, però la pandèmia es creua pel mig i provoca un gir inesperat: davant les restriccions de mobilitat, seran els xiquets i xiquetes del Col·legi Comtessa de Llucena, l'únic del municipi, els encarregats de recollir els records dels seus iaïos i iaïes. Això donarà una volada intergeneracional a la investigació i animarà el centre educatiu a adoptar-la com a projecte curricular d'escola. Però a més, com apunta el director del MPdC Joan Traver, "quan els xiquets i xiquetes treballen aquest patrimoni immaterial de les escoles, li estan donant una segona vida. Ja no és un passat, una memòria per a recordar i tindre en una vitrina. És un passat que t'interpel·la sobre el teu present i ens permet repensar qui som i d'on venim".

Novembre passat, Llucena va celebrar *Les escoles dels masos. Memòria viva*, una emotiva jornada on tot el veïnat va poder conèixer de primera mà el treball realitzat per l'escola, l'Associació Cultural Llucena i el MPdC. "Eixe dia

van passar coses molt boniques”, conta Odet Moliner. “És tan bonic quan la gent et conta l’esforç que feien les famílies per entendre com era d’important l’educació dels fills. Les dones t’ho conten: jo vaig anar a escola fins als 8 anys, perquè quan preniem la comunió, ens ficàvem a guardar (el ramat) i ja no anàvem més”.

El projecte ha despertat interès d’altres pobles, com Benassal, Atzaneta o Vilafranca, on podria replicar-se en el futur. “Escoles dels masos ha sigut un èxit perquè la gent del poble s’ha implicat molt”, reconeix Tomàs Segarra. “Crec que és un bon exemple del que vol i ja està fent aquest museu: arribar al territori, col·laborar amb altres associacions, que el museu no siga nostre sinó de tots els que vulguen participar, i poder fer activitats que no es limiten a una exposició, sinó que siguen una experiència més vivencial”.

La recerca a Lluçena no ha acabat, al contrari. Falten moltes entrevistes per fer i corre pressa perquè alguns testimonis són molt majors. Tot i que les converses van ser gravades i poden visionar-se des de la pàgina web del MPdC <https://www.uji.es/cultura/base/peu/p-singulars/museu-pedagogic/>, Odet m’explica que hi ha la voluntat d’editar un llibre, que pose per escrit cadascuna de les històries i les retorne a iaïos i a nets. El pròxim curs, després de quatre anys finançant-se a través de la línia d’ajudes En-Cultura, *Cartografies* s’integrarà dins el programa de Patrimoni del PEU, el que significa que ja no haurà de competir amb altres projectes per aconseguir una subvenció.

De la clandestinitat a la visibilització: a l’espera del reconeixement formal

“El que ens agradaria és incorporar cada any una zona amb un grup local que vulga treballar amb nosaltres, com ha passat a Lluçena. Volem que les escoles es vinculen amb el MPdC i des del web es pugui veure, per exemple, com era per dins l’Escola del Canto de Benassal. Això ja s’està fent. S’està cartografiant, catalogant i documentat tot el que podem. Hem d’avançar cap a un museu virtual, però per això calen recursos”, exposa el director tècnic del MPdC i coordinador del SASC Albert López.

En la mateixa línia s’expressa Hermini Segarra: “En el museu no volem apropiarnos de tot el que hi ha per ahí i portar-ho aquí. Cada cosa ha d’estar al seu lloc. La idea seria crear un museu en xarxa, amb el suport de la Universitat a

nivell d'investigacions i diners. Però, quan tindrem diners i personal? Quan vegen que això funciona. De moment, no ho veuen", lamenta. "L'UJI vol que fem un museu a cost zero", rebla el responsable de Publicacions del MPdC, Miquel Ortells. "Els nostres projectes reben diners, però les exposicions són pràcticament a cost zero. A açò no se li pot dir "zulo", però no deixa de ser un soterrani, i t'assegure que vam celebrar el dia en què ens el van donar".

"Tota la universitat sap que tenim un museu pedagògic, però ni té uns estatuts, ni una identitat pròpia" denuncia, per la seua part, Carmen Emo. "La llàstima és que ací no s'ho creuen", afegeix Sergi Selma. "No veuen que si poses una llavor per impulsar l'educació patrimonial, estaràs formant a gent que després escamparà eixa llavor per tot el territori i cadascuna d'aquestes escoles acabarà repercutint en els pobles i ciutats".

Aquesta realitat, que manté en el voluntarisme i la semiclandestinitat el MPdC, podria canviar molt prompte, assegura Albert López. "L'equip que ara s'encarrega de planificar els projectes i gestionar les activitats és una junta informal i des del moment en què el museu es va integrar en el SASC hi ha la voluntat de formalitzar aquesta situació. Tenim el compromís de la vice-rectora de Cultura, Carmen Lázaro, de constituir el més prompte possible la nova junta. El nou organigrama incorporarà a representants de la Diputació, les regidories de Cultura i Educació de l'Ajuntament i de les institucions vinculades al museu, perquè el MPdC aspira a ser un projecte vinculat a la societat de Castelló. Aquesta és la junta que haurà d'aprovar el projecte de museu, validar el seu pressupost cada exercici i actuar com a òrgan consultor" puntualitza López.

"Estaria molt bé disposar de més infraestructures, de més recursos. Però també et dic: tal vegada, que ens deixen fer i només haver de rendir comptes davant instàncies universitàries, no està tan malament. Imagina que a l'ajuntament entra Vox. Això és un risc", adverteix Ortells.

López, per la seua part, es mostra convençut que "el reconeixement públic per part de la Universitat no arribarà fins que estiga constituïda la nova estructura". Ara bé, afegeix, "la potencialitat del MPdC ha començat a veure's molt a partir del projecte *Escoles dels Masos*. Amb ell el museu ha eixit al

carrer, ha eixit en premsa i molta gent ens està cridant per dir-nos que disposen de material d'escoles i que el recollim. Això ja està passant. Si enguany el replequem a Atzaneta, el projecte cada vegada serà més gran”.

Nosaltres som el museu

La Fundació Càtedra Enric Soler i Godes, l'Associació Cultural Lluçena, l'Institut Francesc Ribalta de Castelló, o Recreacas- Centre de Reciclatge Creatiu de Castelló són alguns dels col·lectius i institucions vinculats al Museu Pedagògic de Castelló.

“Al principi pensàvem: *“què bé, ens deixen un espai!”*, però a mesura que ha passat el temps hem entès que nosaltres també som museu. Nosaltres també som el Museu Pedagògic de Castelló, perquè la idea d'aquest museu és fer valdre tot el que significa educació”, afirma contundent Empar Martell, en nom de Recreacas.

“El museu som la gent que estem”, insisteix Carmen Emo. “Nicolás Medina, el tècnic d'electricitat, no és de la Universitat, però ell està emocionalment vinculat al museu. Només has de veure com se li il·luminen els ulls quan li dius que has trobat un vell projector i necessites que el repare”, conta Emo.

“Realment hem aconseguit que personal docent i investigador (PDI), com Tomàs Segarra o Sergi Selma, personal d'administració i serveis (PAS), com Carmen Emo, estudiants, com Mark Lapiedra o Mar Ronchera, i gent de fora de la universitat, com Empar Martell o José Caño, treballem tots amb una única veu. No és el PDI qui diu el que hem de fer. Eixa jerarquia de sabers ací s'ha trencat” assegura amb un deix de satisfacció Joan Traver. “Ací construïm el museu col·lectivament, entre tots els que estem. I costa molt d'entendre que la Universitat ha de ser més pública del que és, que els que estem ací dins no tenim més estatus que els de fora, però anem fent”, remata el director del MPdC.

Més enllà de fer exposicions: catàlegs, guies didàctiques i TFGs

Un temps en què tot estava per fer, coordinada per Hermini Segarra i que visibilitzava el treball del Col·lectiu d'Ensenyants de la Plana, promotors de les Diades Ecològiques Escolars del País Valencià; *Antifranquisme i renovació pedagògica*, sobre el Seminari de Pedagogia del Col·legi de Doctors i Llicenciats del D.U. València (1966-1978) i coordinada per Odet Moliner com a membre de FEIS de CCOO; *L'aigua a l'Alcalatén*, organitzada per l'Associació Cultural Llucena per a divulgar el patrimoni hidràulic de la comarca; *Nou Atlas Il·lustrat*, o la més recent, *L'Escola Normal del Magisteri Primari de Castelló de la Plana durant la Segona República* són algunes de les exposicions del MPdC que han passat des de 2014 pel Menador Espai Cultural.

La coordinadora d'aquesta darrera mostra, Carmen Emo, treballa ja en l'edició d'una guia didàctica que aprofite i permeta portar a les aules els materials d'aquesta exposició. També Hermini Segarra té al cap, a més d'organitzar dues exposicions sobre el Moviment de Renovació Pedagògica de Castelló i el Projecte de Reforma del Cicle Superior de l'EGB, editar un catàleg sobre *Un temps en què tot estava per fer*.

De coordinar les publicacions del MPdC, que porten el segell del PEU i estan accessibles des del web, s'encarrega Miquel Ortells, mestre d'Educació Especial durant bona part de la seua vida laboral i professor associat de Teoria i Història de l'Educació en l'UJI els últims anys abans de jubilar-se.

“Vaig gaudir molt tutoritzant TFGs relacionats amb la història educativa de Castelló i, amb la idea de recuperar els treballs de més qualitat, obrírem la línia de publicacions del museu”, explica.

Ací s’inclouen, a més dels TFGs seleccionats, les guies didàctiques en projecte, catàlegs com el del *Nou Atles Il·lustrat* i els 93 números de la revista educativa *Quaderns Digitals*.

“Fem un parell d’exposicions a l’any i alguna conferència, però no estem a ple rendiment”, se sincera Ortells. “Fem prou perquè el projecte no es mui-
ra, perquè tot se sosté des del voluntarisme i la il·lusió d’uns quants. Però si et pares a pensar, hem fet un grapat de coses en aquests anys. I ara tornem a tindre entre quatre i cinc projectes en marxa”. I conclou amb un desig: “A mi el que m’agradaria és que tot el professorat de Magisteri sabera d’aquest projecte”.